

Zbigniew SZELOCH

Systemowa koncepcja organizacji

Системная концепция организации

A Systemic Concept of Organization

Dominującą cechą współczesności jest obecność i siła oddziaływania organizacji. Rodzimy się, żyjemy, pracujemy, zaspakajamy swe różnorodne potrzeby w określonych organizacjach. Towarzyszą nam one przez całe życie. Nic też dziwnego, że problematyka organizacji frapowała zawsze myślicieli i działaczy, a w czasach nam współczesnych stanowi przedmiot szczególnie ożywionych dyskusji i zainteresowań zarówno praktyków jak i teoretyków. Wprawdzie organizacja jest tak stara jak człowiek, niemniej jednak w sposób naukowy zaczęto ją badać dopiero w drugiej połowie XIX wieku.

Szkoła klasyczna z takimi jej przedstawicielami jak: Taylor, Emerson, Ford, Adamiecki zajmowała się organizacją na najniższym szczeblu pracy wytwórczej. Badano organizację stanowisk pracy, a w szczególności problem organizacyjnego połączenia człowieka pracującego — wykonawcy zadań, z rzeczowymi warunkami i środkami jego pracy. Ten kierunek nazywamy „naukowym zarządzaniem” lub technologiczno-fizjologicznym.

Kierunek administracyjny skierowany był na badanie i polepszanie organizacji pracy administracyjnej zarówno w sensie jej rodzaju, jak i w sensie jej roli w większych organizacjach. W ujęciach przedstawicieli szkoły klasycznej człowiek w organizacji traktowany był jako jednostka zatowarzyszona, tj. izolowana od innych, dalej — jako jednostka „ekonomiczna” (*homo oeconomicus*), której działalność wyjaśniano w ujęciu ściśle behawiorystycznym, a samą organizację uważano za system zamknięty, pozbawiony jakichkolwiek powiązań ze światem zewnętrznym.

Szkoła stosunków międzyludzkich zerwała z ograniczonością dotychczasowego punktu widzenia, z traktowaniem człowieka w organizacji jako człowieka-roboty, człowieka-maszyny. Zwrócono uwagę na to, że organizm człowieka obdarzony jest nie tylko fizjologicznymi właściwościami, ale także psychiką, a więc odczuwa różne stany, ma bogaty świat swych wewnętrznych, duchowych przeżyć. Stosunki z innymi ludźmi i życie domowe powodują, że człowiek odczuwa nie tylko potrzeby ekonomiczne ale i pozaeconomiczne, jest wrażliwy i reaguje nie tylko na bodźce materialnego, ale i pozamaterialnego zainteresowania.

Organizacja, w której zatrudnieni byli ludzie, traktowana była jako „totalna instytucja”, zapewniająca zaspokojenie niemal wszystkich potrzeb swoich członków (praca, sklepy, szkoły, szpitale) z obowiązkiem totalnej lojalności. Przedstawiciele szkoły stosunków międzyludzkich ignorowali i znieszktałali rzeczywistą klasową i antagonistyczną strukturę organizacji.

Dotychczasowe szkoły i kierunki analizujące problemy organizacji traktowały ją zawsze w układach mikroorganizacyjnych, jako zorganizowane całości mające swój określony cel, wyodrębnione (przestrzennie, rzeczowo, czasowo) z otaczającej je rzeczywistości, składające się z poszczególnych elementów powiązanych z sobą w taki sposób, że wszystkie one współprzyczyniały się do realizacji celu. Organizacja taka musiała być oczywiście sformalizowana, przy czym stopień tego sformalizowania odpowiadał ściśle specyficznym celom i zadaniom organizacji. Cechą charakterystyczną jej była struktura organizacyjna dostosowana również do celów.

Doceniając dorobek nauki w tym zakresie trzeba stwierdzić, że takie widzenie organizacji dzisiaj już nie wystarcza, że dynamiczna współczesność wymaga nieco odmiennego, bardziej nowoczesnego spojrzenia.

Niedostatek dotychczasowych ujęć organizacji polegał na tym, że traktowano ją zawsze w pewnym wyizolowaniu, jako wyodrębnioną całość, że nie zwracano uwagi na fakt wpływu otoczenia na organizację, wpływu niezmiernie istotnego, który niejednokrotnie determinuje jej istnienie, kształt i charakter spełnianych przez nią zadań. Dotychczasowe ujęcia organizacji miały charakter statyczny.

Rozwój teorii systemów, nauki o interdyscyplinarnym charakterze, spowodował dosyć zasadniczy przełom w widzeniu organizacji. Powstanie teorii systemów stanowiło odpowiedź na dezintegrację wysiłków badawczych. Nauka — jak pisze A. Rapaport — „przestała być szczytnym przedsięwzięciem, którego uczestnicy są zjednoczeni we wspólnym poszukiwaniu prawdy, a stała się plastrem pszczelim o wzajemnie izolowanych komórkach, z których każda zajęta jest przez niewielką liczbę lokatorów

zdolnych do porozumienia się tylko między sobą”.¹ Stąd tendencje integracyjne w nauce, których przejawem jest — między innymi — tworzenie się teorii systemów; celem tej teorii jest „uzyskanie wspólnego teoretycznego języka umożliwiającego unifikację nie powiązanych dotąd gałęzi nauki [...] takie ogólne metody mogą stać się jądrem, wokół którego wykrystalizują się struktury teoretyczne służące na raz kilku dyscyplinom, a więc przeciwdziałające owym tendencjom dezintegracyjnym w nauce.”² Można sądzić, że pewne ogólne zasady wypracowane przez teorię systemów będą miały zastosowanie do wszystkich systemów. „Wykrycie takich zasad stanowiłoby czynnik konstruktywny w dzieje ujednoczenia i generalizacji nauk, czynnik pominięty w procesie powstawania dyscyplin specjalnych”.³

W dotychczasowych podejściach naukowych hierarchia komplikacji metod badawczych była następująca:

- opis parametryczny,
- opis morfologiczny,
- opis funkcjonalny,
- opis zachowania się.

Opis parametryczny stanowi jedną z prostych form opisu naukowego. Polega on na spisie cech i relacji badanego obiektu dokonywanych na podstawie obserwacji empirycznych.

Opis morfologiczny ustala skład i strukturę obiektu (po uprzednim wyznaczeniu parametrów) oraz wykrywa związki zachodzące między cechami i relacjami ujawnionymi w pierwszym etapie badań.

Opis funkcjonalny może zawierać zależności między:

a) parametrami obiektu (będzie to wówczas opis funkcjonalno-parametryczny),

b) częściami lub elementami obiektu (będziemy wówczas mieli do czynienia z opisem funkcjonalno-morfologicznym),

c) parametrami a strukturą obiektu (tzw. czysty opis funkcjonalny).

Z metodologicznego punktu widzenia specyfika ujęcia funkcjonalnego polega na zasadzie uzależnienia funkcji elementu (części, podsystemu) od cech i potrzeb większej całości.

Opis zachowania się jest najbardziej złożoną formą. Ujawnia on zachowania się różnorodnych elementów składowych całości, tłumaczy mechanizmy i warunki zmian, zapewniające określony ich kierunek, ujawnia całokształt „życia” obiektu.

Otóż specyfika podejścia systemowego nie polega na komplikowaniu

¹ A. Rapoport: *Ujęcia ogólnej teorii układów*, „Studia Filozoficzne”, 1963, nr 1, s. 53.

² *Ibid.*, s. 57.

³ *Ibid.*, s. 62.

metod analizy, lecz na stosowaniu nowego sposobu ujęcia obiektu badań. Podejście to stanowi odrębną postawę badawczą, charakteryzującą się całościowym, kompleksowym i dynamicznym ujmowaniem badanych obiektów (zjawisk, procesów).

Współczesne badania systemowe można podzielić na trzy podstawowe działy:

- kształtowanie systemowego obrazu świata,
- opracowanie logiki i metodologii badań systemowych,
- realizacja opracowań systemowych specjalistyczno-naukowych.⁴

Dział kształtowania systemowego obrazu świata ma ogólnonaukowy charakter. W jego ramach opracowywany jest aparat pojęciowy, dostosowany do systemowego podejścia do badań naukowych.

Opracowanie logiki i metodologii badań systemowych jest zagadnieniem szczególnie ważnym, ze względu na konieczność rozwiązywania nowych problemów przy pomocy nowych środków logicznych. Dział ten to właściwie nowa dyscyplina metanaukowa, nadbudowana nad wieloma konkretnymi opracowaniami i koncepcjami systemowymi ogólnego charakteru. Jej zadaniem jest opracowanie systemu pojęć i modeli oraz aparatu do opisu sprzężeń, struktury i sterowania, jak również stworzenie systemów sformalizowanych do opisu obiektów systemowych.

Istotnym problemem działu trzeciego i realizacji opracowań systemowych jest budowa specyficznych koncepcji i teorii systemowych dla poszczególnych dziedzin nauki i techniki. Omawiana koncepcja mieści się w trzecim dziale.

Należy oczywiście zdać sobie sprawę z tego, że współcześnie mamy do czynienia z różnymi ujęciami teorii systemów, że nie można jeszcze mówić o jednolitej koncepcji tej dyscypliny naukowej.

Jednakże mimo tych różnorodnych ujęć można mówić o pewnych podstawowych cechach podejścia systemowego; są one następujące:

- 1) badany obiekt (zjawisko, proces) traktowany jest jako system stanowiący element większej całości.
- 2) badany system składa się z elementów składowych (podsystemów).
- 3) w konsekwencji tego — opis systemu oraz jego elementów składowych nie ma charakteru samoistnego, gdyż nie są one rozpatrywane jako „same w sobie” lecz z uwzględnieniem ich „miejsca” w całości.
- 4) ten sam „materiał” (substrat) przy podejściu systemowym może mieć różnorodne charakterystyki (parametry, funkcje, zasady budowy).
- 5) między elementami a systemem, elementami między sobą, systemem a otoczeniem oraz elementami występują sprzężenia zwrotne,

⁴ Por. J. W. Blaubeerg, W. N. Sadowski, E. G. Judin: *Koncepcje systemowe we współczesnej nauce [w:] Problemy metodologii badań systemowych*, Warszawa 1977, s. 25—28.

6) każdy element rozpatrywany jest w określonym przedziale,

7) w konsekwencji tego (punkty 5 i 6) — badanie systemu musi uwzględniać warunki, w których system istnieje,

8) należy uwzględniać fakt wynikania cech systemu z cech poszczególnych elementów oraz zależności cech elementów od pewnych charakterystyk systemu,

9) wyjaśnienia przyczynowe — funkcjonowania i rozwoju systemu okazują się z reguły niewystarczające, gdyż większość systemów wykazuje zachowanie się celowe, które nie zawsze można ująć w ramy schematu: przyczyna — skutek,

10) źródło przekształceń systemu (lub jego funkcji) tkwi zwykle w systemie, co wiąże się z celowością zachowania się systemu (systemy samoorganizujące się).

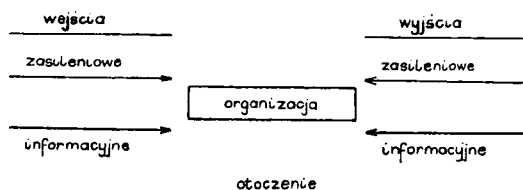
Teoria systemów umożliwia bardziej nowoczesne widzenie organizacji, którą traktuje się jako system, tj. celowo określony zbiór dynamicznych elementów i zbiór sprzężeń między nimi, które wspólnie określają właściwości całości.

Chcąc systemowo określić organizację, należy scharakteryzować jej: 1) cel, 2) wyjścia, 3) wejścia, 4) zbiory elementów, 5) procesy, 6) otoczenie.

Ad 1. Cel — to świadomy i pożądaný stan rzeczy, do którego zmierza organizacja.

Ad 2. Wyjście — to droga oddziaływania organizacji na otoczenie. Jest to zbiór sprzężeń, za których pośrednictwem organizacja wpływa na otoczenie. Wyjścia te mają charakter zasileniowy i informacyjny.

Ad 3. Wejście — to droga oddziaływania otoczenia na organizację. Jest to zbiór sprzężeń, za których pośrednictwem otoczenie wywiera swój wpływ na organizację. Wejścia — podobnie jak wyjścia — mają charakter zasileniowy i informacyjny. Za pośrednictwem wejść organizacja odbiera bodźce z otoczenia, za pośrednictwem wyjść wysyła reakcje, czyli oddziałuje na otoczenie. Ilustruje to poniższy schemat:

Ad 4. Organizacja stanowi zbiór elementów powiązanych ze sobą łańcuchem oddziaływań przyczynowo-skutkowych, kierowanych za pomocą informacji dla uzyskania założonego wyniku (stanu) końcowego. Ten zbiór elementów — to ludzie i aparatura.

Między poszczególnymi elementami musi zachodzić odpowiednie powiązanie, którego istota polega na takim połączeniu ich ze sobą, by wszystkie współprzyczyniały się do realizacji celu. Stopień powiązania zależy od wielu czynników, wśród których do najważniejszych należą: cel organizacji, rodzaje i charakter realizowanych w niej działań, liczba powiązań, częstotliwość powiązań, ich trwałość i charakter.

Zbiór elementów organizacji wraz z ich wzajemnymi powiązaniem — to struktura organizacyjna, ulegająca zmianom stosownie do zmieniających się potrzeb otoczenia.

Ad 5. W każdej organizacji realizowane są odpowiednie procesy, rozumiane jako ciągi następujących po sobie i często kolejno się wzajemnie uzależniających zdarzeń, prowadzących do określonego wyniku. Procesy te to działania ciągle związane z funkcjonowaniem i rozwojem organizacji.

Procesy zachodzące w organizacji prowadzą do określonego jej stanu, który oczywiście z biegiem czasu ulega zmianom.

Ad 6. Każda organizacja funkcjonuje w określonym otoczeniu, przez które rozumiemy celowo określony zbiór elementów nie będących elementami danej organizacji, które wykazują jednakże sprzężenia istotne dla niej.

Organizacja współdziała z otoczeniem poprzez wejścia i wyjścia w ten sposób, że poszczególne elementy otoczenia oddziałują na elementy organizacji, jak również poszczególne elementy organizacji oddziałują na poszczególne elementy otoczenia.

Otoczenie jest zmienne ze względu na liczbę i rodzaj elementów w nim występujących, jak również ze względu na sprzężenia występujące między poszczególnymi elementami. Te zmiany stanów otoczenia wpływają oczywiście na funkcjonowanie organizacji.

Systemowa koncepcja organizacji, przedstawiona z konieczności w olbrzymim skrócie, stanowi koncepcję nowoczesną, metodologicznie ciekawą i płodną intelektualnie. Jest to koncepcja — co trzeba wyraźnie podkreślić — nie tylko o dużych walorach teoretycznych, lecz także o olbrzymich wartościach praktycznych. Ma charakter kompleksowy, całościowy, integracyjny, dynamiczny i interdyscyplinarny. Takie ujęcie organizacji umożliwia — lepsze i pełniejsze niż dotychczas analizowanie, badanie i projektowanie organizacji i zachodzących w niej procesów.

РЕЗЮМЕ

Автор синтетически характеризует имеющиеся определения организации, отмечая при этом их недостаток, заключающийся в том, что она трактуется в некоторой изоляции, как обособленное целое, без учета влияния окружающей

среды, которая неоднократно детерминирует существование и форму организации и характер выполняемых ею задач. Затем автор рассматривает сущность системного подхода, являющегося отдельным исследовательским приемом и характеризующегося специфическими признаками. Организация была проанализирована через охарактеризование ее цели, выходов, входов, комплекса элементов, процесса и окружающей среды.

S U M M A R Y

After a synthetic characterization of the existing approaches to the concept of organization, the author finds their basic shortcoming in regarding organization in isolation, as a distinctive entity, and without paying enough attention to the influence of its environment which often determines the existence and shape of organization as well as the tasks realized by it. He then discusses the essence of a systemic approach as a distinctive scientific procedure. Organization has been characterized by its aims, inputs and outputs, sets of elements, processes and environment.

